

פולמוס הצמצום בין גדולי המחשבה

בעקבות הסקירה שהתפרסמה בגליון הקודם אודות המשגיח הגרא"א דסלר זצ"ל והקשר שלו לתורת החסידות, הגיעו אל שולחן המערכת בקשות להרחיב את הדיבור אודות ענין הצמצום בו עסק הגרא"א זצ"ל, ולברר את השקלא וטריא שהיתה בינו ובין הדנים עמו בזה.

אמנם נושא זה הוא מהעומדים בכבשוננו של עולם, וגליון זה אינו המסגרת המתאימה להרחבה במהותו של הדיון, אולם לבקשת רבים ניגע רק בקצה העניין, כדי להבין על מה נסוב הדיון, מבלי להיכנס לעומקם של דברים.

נפתח

בדברי הגרא"א דסלר זצ"ל במכתבו אל החסיד ר' יצחק הורוויץ הי"ד, המכונה "ר' איטשע דער מתמיד", שנדפס במכתב מאליהו¹:

"זה מכבר לא יכולתי לברר לי את גדר המחלוקת בענין הצמצום בין בעל התניא ז"ע והגר"א ז"ל אם נחלקו בגדר ענין הצמצום גופיה.

וכשהשתדלתי להתעמק בדבר, ראיתי לכאורה כי דא ודא אחת היא, זולת בגדר העבודה - אם יש להשתמש בהכרה זו גם לצורך העבודה. וגם בזה מוזכר בנפש החיים פ"ח כי גדולי עולם השתמשו בדרך זה, ורק היה חושש לטועים וכו'. ושם בפ"ז רומז הוא לשורש הענין עמוק מאד, כי ההסתר והגילוי מאוחדים בשורשם, והוא ברור, יען כי ההסתר הוצרך למען הגילוי, הרי הגילוי הוא צורתו, כי התכלית האמתי של כל דבר היא צורתו, וזהו שורש מציאותו של ההסתר... ומשום הכי כל אשר יורגש בנבראים כמו יש, אף שהוא אין, אבל גם בחינת הרגשת היש שהיא מוטעית מצד אחד יש לה צורה, שהיא תכליתו של טעות זה, והצורה הזאת היא אמיתית. ואחרי אשר תכלית ההסתר הוא גילוי כבודו ית', שהוא טובו ית' והוא ומדותיו אחד, אם כן אי אפשר להפריד כלל בין אחדותו

1. חלק ד ע' 324, ושם: "להרב י.מ". וראה מרביצי תורה ומוסר ח"ג ע' סו, כי מכתב זה נשלח לאדמו"ר הרי"צ.

אז צמצם את עצמו אין-סוף... ואז נשאר מקום פנוי."

מובן מאליו, שפירוש "לא היה שום מקום פנוי" אינו מקום גשמי ח"ו; זהו יסוד מוסד באמונה במציאות הבורא שהקב"ה אינו גוף, "ולא יארע לו אחד ממאורעות הגופות"⁵. אלא הכוונה היא למובן הרוחני של העניין: מצד תוקף ההתגלות של אור-אין-סוף הבלתי-מוגבל, "לא היה מקום"⁶ למציאות אחרת מלבדו, ובמצב זה העולמות לא יכלו להתהוות. לכן, "כאשר עלה ברצונו הפשוט לברוא העולמות", היה צורך בצמצום אור-אין-סוף, ואז "נשאר מקום פנוי" לעמידת העולמות ונתאפשרה התהוותם.

על מהותו של צמצום זה נחלקו גדולי המקובלים, החל מהדור הראשון לאחר האריז"ל, ובלשון בעל הלשם⁷: "הנה בענין הצמצום והקו אשר גילה האריז"ל, חקרו בזה כמה קדושי עליון אם שהוא כפשוטה, או שהוא רק בדרך רמז ומשל על ענין נעלם". את שיטת הסוברים שהצמצום כפשוטו הגדיר בעל התניא⁸ במילים קצרות: "סילק עצמו ומהותו ח"ו מעולם הזה, רק שמשגיח מלמעלה בהשגחה פרטית על כל היצורים כולם אשר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת".

רבי עמנואל חי ריקי, בעל משנת חסידים, כותב בספרו יושר לבב⁹: "החס על כבוד קונו צריך להעלות על לבו מחשבת צמצום זה כפשוטו". וכן מסיים בעל הלשם שם: "ענין הצמצום שהוא כמשמעו וכפשוטו, וכן הוא האמת והעיקר. וכן כתב גם כן הרב הקדוש בעל מקדש מלך בספר הדרת מלך בסי' קנה, ע"ש בסופו שמביא דברי היושר לבב בענין הצמצום שהוא כפשוטו, והסכים עמו ואמר שדבריו הם בטוב טעם". וכן גם דעתו של הגר"י עמדין בספרו מטפחת ספרים¹⁰.

- לשון הרמב"ם, פרק א' מהל' יסודי התורה הי"א.
- כעין הביטוי השגור בלשון בני אדם, שעל דבר מופרך אומרים ש"אין לו מקום".
- לשם שבו ואחלמה, חלק הביאורים, דרושי עיגולים ויושר בהקדמה לענף ב אות ה.
- בשער היחוד והאמונה פרק ז.
- בית א חדר א פרק יב ואילך.
- פרק ט. ועיין גם בשם עולם המיוחס להיעב"ץ: "לולי דברי האר"י המורים להדיא בצמצום גמור ופניית מקום לעליית האור וניתק כביכול הייתי אומר כי לשון צמצום הוא רק לשון מושאל שבמקום מעמד העולמות הסתיר עצמותו לכל יורגש כלל מן העולמות... כך הייתי אומר

לעומתם עומדים הסוברים שצמצום זה הוא לא כפשוטו, והיינו שאור-אין-סוף לא הסתלק מהעולמות, אלא משמעות הצמצום היא רק לעניין הגילוי בלבד: אור-אין-סוף בוודאי מצוי בעולמות, אולם לעיני הנבראים הוא "הסתלק" מהם ואינו מאיר בהם בגלוי. וכן כתב בספר שער השמים לרבי אברהם אירירא (תלמיד רבי ישראל סרוג, מגדולי תלמידי האריז"ל)¹¹. והאריך בזה בספר שומר אמונים לרבי יוסף אירגאס¹².

בדומה לזה כתב גם בעל נפש החיים¹³:

"ביאור מלת צמצום כאן אינו לשון סילוק" והעתק ממקום למקום, להתכנס ולהתחבר עצמו אל עצמו כביכול להמציא מקום פנוי חס ושלו, אלא כענין שאמרו בבראשית רבה סוף פמ"ה "וצמצמה פניה ולא ראתה המלך", ובאיכה רבתי בריש א"ב דאני הגבר "הלכה וצמצמה פניה אחר העמוד", שפירושו שם לשון הסתר וכיסוי (עי' בערוך ערך צמצם)¹⁴, כן כאן מלת צמצום היינו הסתר וכיסוי, והכוונה, שאחדותו ית"ש בבחינת עצמותו הממלא כל עלמין בהשוואה גמורה, מכנים אנחנו בשם צמצום, מחמת שאחדותו ית' הממלא כל עלמין הוא מצומצם ומוסתר מהשגתנו, וכענין "אתה א"ל מסתתר".

שיטת החסידות בשאלה זו

שיטת החסידות היא, כידוע, שהצמצום אינו כפשוטו, ומקור הדברים בתורת מייסד שיטת החסידות - הבעש"ט¹⁵: "זה כלל גדול, בכל מה שיש בעולם יש ניצוצים הקדושים, אין דבר ריק מהניצוצים אפילו עצים ואבנים". ובדברי תלמידו המגיד ממעזריטש¹⁶: "וזהו מלא כל

לכאורה, אבל המעיין בדברי האר"י יראה שאי אפשר לפרש כן הואיל שהוא כתב להדיא מצמצום גמור ופניית אור ירידה ועלייה וניתוק וכדומה". אבל כבר יצאו עוררין לומר שספר זה אינו להיעב"ץ, ואכ"מ.

- מאמר ה פרק יב.
- ויכוח שני פרק לד ואילך. וראה שם פרק מג. ובפרק לט שם מציין לשער השמים ולעוד כמה ספרים שפירושוו שלא כפשוטו.
- שער ג פרק ז.
- באור התורה (לאדמו"ר בעל צמח צדק) על חנוכה ע' תתקכ"ה מביא בהקשר זה גם מה שכתוב בתרגום ירושלמי על הפסוק בפרשת תולדות: "ותקח הצעף ותתכס - ונסיבת רדידה ואתצמצמת בה".
- צוואת הריב"ש סימן קמא.
- לקוטי אמרים סימן קכג.

הארץ כבודו, שאף בעבודה זרה וכל הגילולים יש ניצוצות קדושות". ותלמידו בעל התניא כתב¹⁷ ש"הקב"ה מלא ממש את העליונים ואת התחתונים ואת השמים ואת הארץ ממש מלא כל הארץ כבודו ממש". ובשער היחוד והאמונה פרק ז, מתבטא בעל התניא בלשון חריפה על "שגגת מקצת חכמים בעיניהם, ה' יכפר בעדם, ששגו וטעו בעיונם בכתבי האריז"ל והבינו ענין הצמצום המוזכר שם כפשוטו", ומאריך להסביר מדוע בהכרח לפרש שהצמצום אינו כפשוטו.

רבי יצחק הוטנר

הרבה מדרכי עבודת ה' בשיטת החסידות בנויות על יסוד זה, ולדוגמא יש להביא את דברי מוהר"ן מברסלב¹⁸: "צריך לדעת, שמלא כל הארץ כבודו, ולית אתר פנוי מיניה, ואיהו ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין, ואפילו מי שעוסק במשא ומתן בעכו"ם, לא יכול להתנצל ולומר, אי אפשר לעבוד את השם יתברך מחמת עביות וגשמיות שנופל תמיד עליו מחמת העסק שעוסק תמיד עמהם, כי כבר גילו לנו חכמינו ז"ל שבכל דברים גשמיים ובכל לשונות העכו"ם יכול למצא בהם אלקות, כי בלא אלקות אין להם שום חיות וקיום כלל, כמו שכתוב ואתה מחיה את כולם".

יסוד זה עמד במוקד המחלוקת של הגר"א נגד תלמידיו הבעש"ט, כנאמר באגרת בעל התניא¹⁹

וב"לקוטי ביאורים" (להרה"צ ר' הלל מפאריטש) לשער היחוד סוף אות יב כתב "וכמ"ש בשם אדמו"ר הזקן ששמע בק"ק מעזריטש לא תחללו את שם קדשי שלא תעשו בחי' חלל באור"אין סוף הנקרא שם קדשי, והיינו שלא יבינו ענין הצמצום כפשוטו שהוא סילק המהות כו".
17. תניא פרק מא.
18. לקוטי מוהר"ן תורה לג אות ב.
19. ל"אנ"ש המנין דק"ק וילנא - אגרות קודש אדמו"ר

"לפי הנשמע במדינותינו מתלמידיו, אשר זאת היא תפיסת הגאון החסיד על ספר לקוטי אמרים²⁰ ודומיו, אשר מפורש בהם פירוש ממלא כל עלמין ולית אתר פנוי מיניה כפשוטו ממש, ובעיני כבודו היא אפיקורסות גמורה לאמר שהוא ית' נמצא ממש בדברים שפלים ותחתונים ממש. ולפי מכתב מעלתם על זה נשרף ספר הידוע²¹. ובפירוש מאמרים הנזכרים יש להם דרך נסתרה ונפלאה, ומלא כל הארץ כבודו היינו השגחה וכו"²².

ואכן, במכתבו הידוע שכתב ל"ראשי עם קהל ק"ק מינסק"²³ אודות החסידים, כתב הגר"א, וזה לשונו:

"ימללו אלה אלהיך ישראל כל עץ וכל אבן²⁴, ומגלים פנים בתורה שלא כהלכה בפסוק ברוך כבוד ה' ממקומו, ובפסוק ואתה מחיה את כולם²⁵, הוי על הרועים הרעים שבהם

הזקן (מהדורת תשע"ב) אגרת נב.
20. היינו לקוטי אמרים של הרב המגיד ממעזריטש.
21. הוא צוואת הרי"ב"ש (שהובא לעיל בפנים), שנשרף בוילנא בשריפת חמץ ערב פסח תקנ"ו (ראה כרם חב"ד גליון 4 ע' 204).

ושם סימן ככ: אם שומע אחד מדבר והוא מתפלל, יאמר למה הביאו ה' הלום לדבר בתוך תפילתי, הלא כל זה בהשגחה פרטית, אך הדבור הוא השכינה ונתלבשה השכינה בפיו של זה האדם כדי שאחזק עצמי לעבודה, כמה יש לי לחזק את עצמי בעבודה היא תפלה, ובפרט אם האיש המדבר הוא נכרי או קטן, נמצא כביכול השכינה באדם כזה, כמה ראוי לו לעשות בוריונות.

על קטע זה כתב בעל התניא ביאור ארוך, שנדפס באגרת הקודש שבספר התניא, סימן כה, להוכיח צדקת הבעש"ט על-פי דרשות חז"ל בש"ס ובזוהר, ועל-פי המבואר בכתבי האריז"ל. מאוחר יותר, בכתב המלשינות שכתבו המלשינים נגד בעל התניא (שבעקבותיו נאסר), הובאה גם טענה זו (נדפסה באגרות קודש אדמו"ר הזקן, ע' ערב, מתוך תיק החקירה שנחשף עם התמוטטות השלטון הסובייטי), ושם (בתרגום מרוסית): באותו ספר כתוב איך שאין לאדם לירא משום גברא, הגם שמתרחש שאיזה איש או חיה יעשה לאדם איזה היזק, וזה הכל מהש"ת הנמצא באותו הנברא ועושה העונש בעד מפעליו. וזהו מתנגד לדת ישראל מחמת שמטעם זה לא יגיע שום עונש לעוברי עבירה, אם הבורא היה נמצא בו ועושה ההיזק ההוא (וראה דגל מחנה אפרים בהערה לקמן). ובאגרות קודש שם נדפס מענה רבינו הזקן, בשפה ברורה המובנת אף לחוקרים הגויים, שבו ביאר באריכות את שיטת הבעש"ט.

22. ראה פירוש הגר"א לפסוק "מלא כל הארץ כבודו" (ישעיה ו, ג).
23. נדפס ב"חסידים ומתנגדים" ח"א ע' 187. וצויינו מקורותיו שם ע' 181.
24. כנראה הכוונה ללשון צוואת הרי"ב"ש דלעיל בפנים "אפילו עצים ואבנים".
25. ראה דגל מחנה אפרים פ' תצא ד"ה כי יקרא, בשם זקנו הבעש"ט: השכינה הוא מעילא לתתא עד סוף כל

שחותנו דיבר עמו פעם בענין זה "בקול רעש גדול, שחלילה לומר שיש כאן מחלוקת ביסודם של דברים, ומצוה לפרסם ההיפך". כמו כן מביא שם שחותנו סיפר לו כי דיבר בענין זה עם המשגיח הגה"ח ר' שרגא פייבל מנדלוביץ זצ"ל²⁹, ואמר לו שגם לדעתו אין מחלוקת בעצם הדברים, ושמה הגר"א מאד. בהמשך מביא שם שהוא בעצמו דיבר בזה עם הגאון הגדול ר' יצחק הוטנר³⁰, ואמר שגם הוא דעתו כן.

רבי שרגא פייבל מנדלוביץ

מאידך, בדעת יואל להגר"י קלופט זצ"ל³¹ כותב "ראיתי סופרים וספרים שטעו בדבר משנה וכתבו ואמרו דברים אשר לא כן בהשוואת שני הספרים הנ"ל, עד כדי כך שהעיז מאן דהו לכתוב כי יש אפילו לשונות שוות בשני הספרים וכו'", ע"ש שמאריך להביא שינויי לשונות בין הנפש החיים לתניא³².

29. מייסד ומשגיח רוחני דיישיבת "תורה ודעת". היה "עמקן וידען נפלא בחסידות ומוסר, בחקירה ובספרי מהר"ל, ובפרט בספרי חסידות חב"ד וספרי רבי צדוק הכהן, ויד לו בקבלה, אע"ג שהסתיר זה מאתנו, מ"מ ידוע לנו..." (קדשי יהושע שם). וראה בארוכה אודותיו ב"מרכיבי תורה מעולם החסידות" חלק ז ע' קלו ואילך (ושם ע' קנו, קעא. קפב) אודות השיעורים שהיה מוסר בספר התניא.
30. שינק עיקרי משנתו מתורת החסידות כידוע. וב"מעיינותיך" גליון 41 ע' 29 הובא צילום מכתבו לאדמו"ר ז"ע (משנת תשל"ז) בו כותב ש"חלק מעולמי הנפשי שתול הוא על מעייני חב"ד". אם היה אחד מרוקן אותי מיניקה זו היתה ההתרוקנות הזו גורמת שינוי בכל מלא הוויית".
31. מאמר כג.
32. אם כי יש להעיר ביחס למה שמביא שם בנוגע לחילוק בין פירוש "ממלא כל עלמין" ו"סובב כל עלמין" בין נפש החיים והתניא, שלכאורה רק משמעות דורשין איכא

שברו מלכם משפט חדש ואולפין הדת, ושתו תלמידים הבאים אחריהם ושם שמים מתחלל על ידיהם".

גורם נוסף בדיון זה הוא המובא ב"לקוטי הגר"א" שנדפס בסוף ה"ספרא דצניעותא" עם פירושו, וזה לשונו בקטע על "סוד הצמצום":

"העולמות הן בעלי תכלית והכל במספר, ועל כן צמצם רצונו בבריאת העולמות, וזהו הצמצום... והנה השגחתו ורצונו הקדום שנקרא אין-סוף, צמצם, שסילק מכל, והאציל השגחה פרטית דקה".

היינו שאחרי הצמצום הוא "סילק מכל", ונשארה רק "השגחה". ולכאורה זהו ממש לשון התניא שם בדעת "מקצת חכמים" הנ"ל, הסוברים "שהקב"ה סילק עצמו ומהותו ח"ו מעולם הזה, רק שמשגיח מלמעלה בהשגחה פרטית על כל היצורים"²⁶.

שיטת הגר"א שאין מחלוקת בין הגר"א (ונפש החיים) לבעל התניא

הגר"א זצ"ל השתדל בכל מאודו להשוות דעותיהם של הגר"א ובעל התניא, כנראה משלוש סיבות: האחת היא לשונו שהובאה לעיל "לאיחוד ודיבוק בין החרדים". השנייה נזכרה במכתבו שנדפס ב"ספר זכרון לבעל מכתב מאלהור"²⁷: "שומו שמים, להעמיד את רבינו חיים מוולוז'ין תלמידו הנאמן של הגר"א ז"ל, במחלוקת עם רבו. הלא ידועה התבטלותו לגמרי אל הגר"א ז"ל". והשלישית נזכרה אף היא במכתב זה: "שהרי אי אפשר בשום אופן להבין כפשוטו, דהיינו צמצום רצונו ממש מצדו ית", וכלשונו במכתב מאלהור שהובא בפתח מאמר זה: "הדבר הזה הוא כל-כך ברור למעמיק בו הרבה, עד שאי אפשר להבין כלל שיהיה אפשר לחלוק עליו".

חתנו של הגר"א - הגאון רבי אליעזר יהושע געלדצהעלער - מביא בספרו קדשי יהושע²⁸

המדרגות, וזהו סוד "ואתה מחיה את כולם", שאפילו כשאדם עובר עבירה ח"ו, איז גם כן השכינה מתלבשת בו, כי בלא הוא לא היה לו כח לעשות זאת ולהניע בשום אבר, כי הוא המחיה אותו ונותן בו כח וחיות, וזהו כביכול גלות השכינה.
26. וראה בדברי הלשם להלן.
27. חלק א עמוד מח.
28. סימן תכא (ע' א'תשיא ואילך).

ההתכתבות של החסיד ר' ירחמיאל בנימינסון

בשכונת מגוריו של הגרא"א דסלר זצ"ל בלונדון התגורר גם אחד מחשובי רבני חב"ד, הוא הגאון החסיד רבי ירחמיאל בנימינסון, שהגיע מספר שנים לפני כן מרוסיה, שם כיהן כרבה של העיר ז'לאבין. לאחר שהק.ג.ב. התחיל לעקוב אחריו עזב את רוסיה והגיע ללונדון, ובה כיהן כרב בית הכנסת נוסח האר"י בשכונת סטמפורד היל. הגרא"א זצ"ל, שהיה אז רבו של ביהכנ"ס "מאנטאגו ראוד" בשכונה הקרובה, התיידד עמו מאוד ולמד אתו הרבה בספרות החב"דית³³, ולא רק בעצמו למד אתו, אלא אף שלח את תלמידיו לפעמים תכופות לבית הכנסת של הרב בנימינסון לסעודה שלישית, לשמוע את דברי החסידות שהיה הרב בנימינסון דורש³⁴.

כמובן שבין היתר דן עמו הגרא"א בנושא בו עסק – הוא שאלת הצמצום הנ"ל.

הרב בנימינסון מצדו חיפש כתובת מתאימה שאליה יוכל להפנות שאלות בנושא עמוק ומורכב זה, ומצא שאין מתאים מחתנו של אדמו"ר הרי"צ, מי שברכות הימים היה לממלא מקומו, הוא אדמו"ר זי"ע, שבאותם הימים היה נחבא אל הכלים, ורק מעטים עמדו על קנקנו.

אדמו"ר זי"ע ענה לו בסגנון מפתיע³⁵:

"מה שכותב בענין הצמצום, אשר אחד ממכיריו אומר, שכל השיטות בזה הולכים למקום אחד, נפלאתי ביותר גם על קס"ד כזה, ובפרט אשר כת"ר מכנהו במכתבו בשם לומד ספרי המקובלים, כי פשיטא אשר אינו כן כלל וכלל. ועוד בדור הראשון שאחר האריז"ל, שהוא גילה לנו סוד הצמצום, היה בענין הצמצום חלוקי דיעות בין בעלי תריסין מן הקצה אל הקצה, כנראה בספריהם, ונמשכה המחלוקת גם אחר כך.

בינייהו, אבל בתוכן הענין שניהם לדבר אחד נתכוונו. 33. כתוצאה מחבורתו זו, הנה כשהגיע ללונדון החסיד ר' איטשע דער מתמיד, קישר הרב בנימינסון ביניהם, ולמדו יחד במשך תקופה זו, כמסופר בגליון הקודם. 34. הרב דניאל גולדברג, קובץ הערות (מוריסטאון) גליון תרנ"ד ע' לג. 35. נדפס באגרות קודש חלק א' ע' יט ואילך. יותר מחמישים שנה לאחר מכן, אחרי הסתלקותו של אדמו"ר זי"ע, מצאו במגירת שולחנו מחברות של רשימות חידושי תורה שרשם לעצמו בשנים תר"ץ-ת"ש, אשר לא שזפתו עין במשך כל השנים, ושם נמצאה גם טיוטה ראשונית ממכתב זה.

והוא בשני ענינים עיקריים: אם הצמצום הוא כפשוטו אם לאו, סילוק או העלם. אם הצמצום הוא רק באור או גם במאור.

ואפשר בזה ד' שיטות: א) הצמצום כפשוטו וגם בעצמותו. וראיית הסוכרים כן, דא"כ אפשר לומר דהמלך נמצא במקום האשפה ח"ו. ב) הצמצום כפשוטו אבל רק באור. ג) הצמצום דלא כפשוטו אבל גם במאור. ד) הצמצום דלא כפשוטו ורק באור.

המתנגדים בימי אדה"ז אחזו בשיטה א' הנ"ל וכידוע, והיו מפרשים לית אתר פנוי מיניה היינו מהשגחתו, ואמרו אשר השיטה דהעצמות נמצא בכל מקום היא סותרת לדינים דמבואות המטונפות וכו' וכו', וכמו שכתבו בכרוזים ומודעות שפירסמו בזמן הבעש"ט ואדה"ז. ועיי' ג"כ שער היחוד והאמונה פ"ז ואגרת הקודש סוף סימן כה. וכמדומה לי שגם ב"בית רבי" נדפס מכתב אדה"ז מדבר בזה³⁶.

וממשיך שם:

"שיטת בעל המחבר ספר נפש החיים שמזכיר כת"ר במכתבו הוא כשיטה ג' הנ"ל. וחלק בזה על רבו הגר"א³⁷. – ובכלל, נראה שראה הר"ח מואלאזין ספרי חב"ד, ובפרט ס' התניא, ונשפע מהם, אף שאיני יודע זה בהוכחות גמורות³⁸.

מדבריו נראה כי את שיטת הגר"א ניתן ללמוד מדבריו ב"כרוזים" ו"לפי הנשמע במדינותינו מתלמידיו"³⁹, שהרי אם היה סוכר שהצמצום אינו כפשוטו, והקב"ה נמצא בתחתונים ממש כמו לפני הבריאה, אם כן אין הבנה לדבריו

36. הוא המכתב שנדפס ב"אגרות קודש אדמו"ר הזקן" אגרת נב, וצוטטה לעיל בפנים. 37. בדומה לזה נמסר בשם הגרי"ש זילברמן, כפי ששמענו מתלמידיו, שאין לקבל את דברי הגפה"ח כעדות לשיטת הגר"א. 38. וכך כתב בתורה שלמה להרמ"מ כשר (שמות חלק ט מילואים ע' רמט): "כל העובר בעיון על שער ג' מספרו נפש החיים יראה גלוי שקרא את ספר התניא וקבל שיטתו כמעט בכל הפרטים ויש שם ממש אותן הלשונות שבתניא, אלא שהוסיף מקורות מספרי חז"ל לבאר שיטה זו". וראה מאמרו של הרב נחום גרינוולד ב"מעיינות" גליון 39, שהביא דוגמאות רבות למקבילות בין נפש החיים והתניא (וזאת שלא כדברי הגר"י קלופט שהובאו לעיל).

39. כלשון אדמו"ר הזקן במכתבו שהובא לעיל בפנים.

הגרא"א מכתב להר"ר סאלימן ששון ממומביי⁴⁶, לו היה "בית עקד ספרים" ידוע. במכתב זה הוא

רבי ירחמיאל בנימינסון

כותב "נפגשתי בדבר בלתי רגיל... שהמקובל ר"ע חי ריקי... מפרש את הצמצום כפשוטו דוקא, אחר דעה זו נמשכו אחר כך ר"י יעב"ץ והגר"א... כוונתי בזה לבקשכם אהובי, אולי יש לכם ספר יוסר לכב או הספרים האחרים שמביא שהבינו את הצמצום כפשוטו, אולי בטובכם נא תחפשו ותודיענו מה כתוב שמה... אהיה לכם אסיר תודה מאד". ממכתב זה נראה שרק אז נודעו מובאות אלו להגרא"א, אשר סבר לפני כן ש"אין מקום כלל למחלוקת" בשאלה זו (כנ"ל), ולכן ביקש לראות את הדברים בפנים. אולם את דבריהם כבר העתקנו לעיל ואכן דעתם בפירוש שהצמצום הוא כפשוטו. נראה אפוא שהלשם שפירש כן גם בדעת הגר"א (וכדברי אדמו"ר זי"ע במכתבו), סבר שאין מניעה להעמיד דבריו לפי שיטות אלה⁴⁷.

46. הגרא"א למד עם בניו בלונדון, כמסופר ב"מריצי תורה ומסר" שם. 47. לשלימות הענין נביא את המקורות שמציין אליהם אדמו"ר זי"ע במכתב הנ"ל, שבהם נתבאר ענין זה על"פי חב"ד:

תורה אור ד"ה פתח אליהו (ג, ג), וביאור רחב למאמר זה בספר המאמרים תרנ"ח לאדמו"ר הרש"ב. לקוטי תורה הוספות לויקרא ד"ה להבין מה שכתוב בספר אוצרות חיים (נא, ב ואילך), שער היחוד, דרך מצוותיך מצות האמנת אלקות (מד, ב ואילך) ושרש מצות התפלה (מתחיל מפרק לד - ע' קלה), סידור עם דא"ח ע"פ זכר רב טובך (מו, א ואילך), דרושי יביאו לבוש מלכות שבתורה אור (צ, א ואילך) ובשערי אורה (נד, א ואילך). "המשך תרס"ו, ד"ה ויולך ה' את הים (ע' ריח), ומד"ה אנכי ה' אלקיך (ע' תרג ואילך).

בנוגע לפירוש הכתוב "ואתה מחיה את כולם", ולשלילתו את דברי הבעש"ט בענין זה.

והדברים מתאימים להבנת ה"לשם"⁴⁰ בשיטת הגר"א, שהצמצום הוא כפשוטו, וגם במאור, היינו בעצמותו.

ואמנם מלשונו בלקוטי הגר"א הנ"ל שבספרא דצניעותא אפשר לדייק לכאורה שהצמצום (כפשוטו) הוא רק ב"רצונו", דהיינו באור, ועל כך כתב הלשם: "הליקוט כאן אינו מדברי הגר"א ז"ל אלא הוא מאיזה תלמיד אשר לא נודע לנו מי הוא, כן נראה לי ברור"⁴¹.

מסקנת הגרא"א

ב"מכתב מאלהיו" חלק ה⁴² נדפסו דברי הגרא"א שכתב בשנת ת"ש, אחרי תשובת אדמו"ר זי"ע, וכנראה בעקבותיה מתייחס הוא למכתב הגר"א הנ"ל⁴³, ומתרץ את דבריו: "והאמת היא שהדברים האלה לא היו אלא חששות, כי בעת ההיא תורת החסידות עדיין לא נתפרשה כל צרכה", ולכן טעה הגר"א לחשוב ששיטת החסידות היא שכל דבר הוא אלקות ממש, ע"ש בארוכה⁴⁴. ולאידך גיסא – בנוגע להתבטאות בעל התניא בשער היחוד והאמונה "חכמים בעיניהם ששגו בעיונם", משלים חתנו (הגרא"י געלדצהלער ב"קדשי יהושע" שם) את ההסברה, שלשון זה נכתב רק בכדי להרחיק את המתנגדים בכלל, ועל דרך לשון הגמרא⁴⁵ "כי היכי דלא נגררו בתריה".

בשנת תשי"ג, כשנה לפני פטירתו, שלח

40. לשם שבו ואחלמה, חלק הביאורים, דרושי עיגולים ויושר בהקדמה לענף ב אות ה. 41. בעל הלשם התכתב בנידון זה עם רבי נפתלי הירץ הלוי, המכתבים היו ברשותו של הגה"צ ר' שלמה ברעוודא, ונדפסו בספר מעיין משה (ש"ץ) תשע"א. ולהעיר שלאחרונה התברר כי אכן דברים אלו מפי הגר"א יצאו, ראה "ישורון" חלק יט ע' תשיד הערה 29. 42. ע' 484. 43. כן הוא מתייחס שם לשאלה "אם הוא כפשוטו או לא, ואם הוא רק באור או אפילו במאור עצמו", שהם הם ב' הפרטים שנחת אדמו"ר זי"ע לחלק במכתבו הנ"ל, "אם הצמצום הוא כפשוטו או לאו – סילוק או העלם, ואם הצמצום הוא רק באור או גם במאור". 44. כמו כן הוא מדגיש את לשון הגר"א שהצמצום היה רק "ברצונו" ולא בעצמותו. אבל לכאורה צ"ע, שהרי בנוגע לצמצום ברצון (- באור) לכאורה לכולי עלמא דעת הגר"א שהוא כפשוטו, ורק "האציל השגחה פרטית דקה". 45. ברכות סג, ב.